

Jatko-opiskelijoiden osallistuminen opetukseen aluetieteessä

Anu Takalan (jatko-opiskelija) kokoamalta pohjalta täydentänyt ja virallistanut
Markku Sotarauta (vakio-opettaja ja hallintohenkilö)

LÄHTÖKOHTA¹

Tämän paperin tarkoituksena on luoda yleiset suuntaviivat jatko-opiskelijoiden osallistumiselle perusopetukseen sekä nostaa esille tiiviissä paketissa jo olemassa olevat käytännöt, tehdä ne näkyväksi ja samalla virallistaa ja systematisoida osin hajanaiset käytännöt.

Aluetieteessä on suhteellisen pitkä perinne jatko-opiskelijoiden osallistumisessa opetukseen. Jatko-opiskelijat ovat aikojen saatossa a) pitäneet yksittäisiä luentoja omaan tutkimukseensa liittyvistä aiheista, b) suunnitelleet ja/tai toteuttaneet kokonaisia luentosarjoja, c) vastanneet ekskursioiden järjestämisestä ja d) osallistuneet opinnäytetöiden ohjaukseen. Jatko-opiskelijoiden osallistuminen opetukseen on tervetullut lisä aluetieteen opetustarjonnassa niin opiskelijoiden kuin vakiuisten opettajienkin näkökulmasta.

Vaikka perinne on pitkä, on jatko-opiskelijoiden osallistuminen ja osallistaminen ollut virallistamaton ja varsin satunnaista. Tämä on johtunut monista asioista: jatko-opiskelijoiden omasta työtilanteesta ja kiinnostuksesta, rahatilanteesta, vakio-opettajien ajoittaisesta sokeudesta hyödyntää jatko-opiskelijoita ja siitä, ettei vaan ole tullut puheeksi. Jatko-opiskelijoiden opetustehtävät saavat alkunsa pääosin kolmella tavalla: joku vakio-opettajista pyytää jatko-opiskelijaa keikalle, joku jatko-opiskelija ehdottaa keikkaa tai perusopiskelija tulee jatko-opiskelijan juttusille esimerkiksi graduun liittyen.

Aluetieteen johtavana periaatteena jatko-opiskelijoiden osallistumisessa perusopetukseen on ollut *vapaaehtoisuus*. Kenenkään ei ole pakko opettaa, ellei sitä ei halua. Vakio-opettajilla on myös vapaus valita kuhunkin tilanteeseen ja tarpeeseen sopivat aiheet ja opettajat osana kokonaisuutta. Opettaminen ei siis ole jatko-opiskelijalle subjektiivinen oikeus vaan mahdollisuus, joka edellyttää molemmin puolin tilannekohtaista harkintaa ja keskustelua.

¹ Tämä paperi perustuu ”Tohtorina työelämään” –projektin tuloksiin, syksyllä 2007 aluetieteen opettajien keskuudessa käytyihin keskusteluihin ja Anu Takalan taustatyöhön ja aktiiviseen koordinointiin. Lisäksi tässä on yritetty vastata jatko-opiskelijoiden esittämiin kysymyksiin sillä tarkkuudella kuin se on mahdollista.

MIKSI?

Kysymystä, miksi jatko-opiskelijoiden osallistumista perusopetukseen on syytä kehittää, pitää tarkastella sekä jatko-opiskelijan että aluetieteen opetuksen ja oppimisen näkökulmasta. Opetuksen näkökulmasta lienee selvää, että jatko-opiskelijoiden on mahdollista tuoda opetukseen sellaisia uusia näkökulmia ja ajatuksia, joita vakio-opettajien ei ole mahdollista omassa opetuksessaan katata. Jatko-opiskelijat tarjoavat opiskelijoille myös ”uusia kasvoja” kursseilta toiselle toistuvien vakionaamojen rinnalla. Lisäksi he markkinoivat epäsuorasti jatko-opiskelua yhtenä vaihtoehtona maisteriksi valmistumisen jälkeen.

Jatko-opiskelijan näkökulmasta tarkasteltuna tilanne on monisyisempi. Selvää lienee, että kysymys ei voi olla vain rahallisesta korvauksesta, vaan muitakin motiiveja opetukseen osallistumiseen on oltava. Riippuen opetusmuodosta palkkioitakin on mahdollista maksaa. Olipa opetuksen muoto mikä tahansa tai jatko-opiskelija kuka tahansa opetusta harkitaan aina tapauskohtaisesti sekä opetustarpeen että laitoksen rahatilanteen näkökulmasta. Olennaista on joka tapauksessa huomata, että opettamisessa ei voi olla kyse pelkästään rahasta. Palkkiot ovat suhteellisen pieniä ja kaikissa tapauksissa sitä pientäkään summa ei makseta (ks alla tarkemmin). Opettamisen suurin lisäarvo ja motivaatio löytynevät muualta.

Ensinnäkin opettamisesta ja ohjaamisesta voi saada opintopisteitä omiin tohtoriopintoihin ja jatkotutkintoon. On tosin todella vaikeaa ellei peräti mahdotonta ennalta arvioida paljonko opettamisesta ja ohjaamisesta tulisi saada pisteitä. Arviointia vaikeuttaa laitoksen joustava ja opiskelijalähtöinen jatko-opintopolitiikka, jossa jatko-opiskelua on aina tarkasteltu suurina kokonaisuuksina yksittäisten suoritusten sijaan. Käytännössä pisteytys jää ohjaajan ja jatko-opiskelijan väliseksi sopimukseksi yleisten käytäntöjen puitteissa. Toiseksi pieni porkkana on siinä, että pro gradu – tutkielmien ja kandidaatintutkielmien kohdalla kakkosohjaaja voidaan jatkossa merkitä lausuntoon ohjaajana. Tämä virallistaa ohjaussuhteen. Käytännössä on varsin vaikea arvioida paljonko pitää olla opiskelijan kanssa tekemisissä, jotta olisi kakkosohjaaja, ja tästä syystä jälleen kerran lopullisen linjauksen tekee ohjauksesta päävastuussa oleva henkilö keskusteltuaan jatko-opiskelijan kanssa (jatko-opiskelijoiden kannattaa tässä olla itse aktiivisia). Tärkeintä tässä kaikessa lienee, että jatko-opiskelija voi kirjata omaan CV:nsä ja mahdolliseen opetusportfolioonsa opetuskokemuksensa siten, että se on tarvittaessa mahdollista todentaa virallisista asiakirjoista. Lisäksi aina on mahdollista (ja suositeltavaa) pyytää muihin tehtäviin siirtymisen yhteydessä koko laitoksella työskentelyajan kattava työtodistus, johon voidaan kirjata erilaiset työtehtävät.

Jossain vaiheessa Yhdyskuntatieteiden laitoksen ulkopuolinen työelämä kutsuu uutta tohtoria. Tällöin työsaannissa tärkeäksi ovat osoittautuneet a) väitöskirjan aihe ja innovatiivisuus, b) muu julkaisu- ja toiminta, c) yliopiston ulkopuoliset kontaktit eli mahdollinen täydennyskoulutukseen osallistuminen, soveltavat tutkimus- ja kehittämisprojektit ym., d) nimen tuleminen tutuksi asiantuntijana ja henkilökohtaiset ominaisuudet suhteessa haettuun työtehtävään sekä e) yleiset suhdanteet, eikä tuurinkaan merkitystä voi ohittaa. Tästä kaikesta huolimatta tai juuri siksi, opetuskokemus voi olla tapa oppia omasta työstä, oppia jäsentämään omat ajatukset sellaiseen muotoon, että joku muukin ymmärtää ne, saada esiintymiskokemusta ja opetuskokemusta jne. Näillä tekijöillä voi olla vaikutusta ensimmäisen työpaikan saamisessa. Varmaa on vain se, että kilpailu akateemisilla työmarkkinoilla ei ole helpottumassa, ja oman osaamisen kehittäminen monipuolisesti ja sen näkyväksi tekeminen ovat jatkossakin tärkeässä asemassa. Jatko-opintojen ohessa (kohtuullisella ajan käytöllä) hankittu muu työkokemus on hyvä ponnistuslauta väitöstilaisuuden jälkeiseen elämään.

OPETUSMUODOT JA KORVAUS

Jatko-opiskelijoiden osallistuminen perustutkinto-opetukseen tapahtuu pääosin seuraavien kokonaisuuksien puitteissa.

- *Yksittäinen luento osana laajempaa kurssia*
 - Lähtökohta on, että opetuksesta maksetaan Tampereen yliopiston ja Yhdyskuntatieteiden laitoksen normaalien käytäntöjen mukainen palkkio.
 - Aloitteen opetuksesta voi tehdä kurssista vastaava opettaja tai opetushaluinen jatko-opiskelija. Lopullisen päätöksen yksittäisen luennon liittämiseksi kurssiin tekee kurssista vastaava opettaja.
- *Kokonaisen luentosarjan (esim. erikoiskurssin) suunnittelu ja toteuttaminen*
 - Opetuksesta maksetaan Tampereen yliopiston ja Yhdyskuntatieteiden laitoksen normaali- en käytäntöjen mukainen palkkio.
 - Aloitteen opetuksesta voi tehdä oppiaineesta vastaavat professorit, muu opettaja tai opetushaluinen jatko-opiskelija (tai useampi jatko-opiskelija). Lopullisen päätöksen kurssin ottamisesta mukaan opinto-ohjelmaan (pääosin kertatoteutus mutta useampana vuonna toteutettava kurssikin voi tulla kyseeseen) tekee oppiaineesta vastaavat professorit ja laitoksenjohtaja (rahaakin tarvitaan).
- *Ekskursion, seminaarin yms. tapahtuman järjestelystä vastaaminen tai merkittävässä roolissa niihin osallistuminen*
 - Tapauskohtainen harkinta. Jos tapahtuma liittyy sellaiseen tutkimusprojektiin (eli sitä kautta suoraan omaan tutkimustyöhön), jota hyödynnetään näin myös opetuksessa, erillistä korvausta ei makseta. Jos taas kyseessä on selkeästi erillinen tehtävä, niin korvauksen maksamista voidaan harkita.
- *Opinnäytetöiden ohjaaminen*
 - Jatko-opiskelijat voivat osallistua perustutkinto-opiskelijoiden opinnäytetöiden ohjaamiseen (pro gradut, kandidaatintutkielmat ja mahdollisesti muut harjoitustyöt). Jatko-opiskelija voi toimia nk. kakkosohjaajana (tästä lisää alla).
 - Erillistä korvausta ei makseta. Ohjauksen määrällistäminen niin, että siitä on mahdollista maksaa vaikkapa tuntipalkkaa on vaikeaa ja se voisi lisäksi pitkällä aikavälillä johtaa suuntaan, joka ei ole laitoksen kokonaisuuden näkökulmasta toivottavaa (ohjauksen ulkoistaminen varsinaisessa ohjausvastuussa olevilta opettajilta tai vaikkapa haamuohjaaminen lisätulojen toivossa).
 - Laitos kysyy aluetieteen jatko-opiskelijoilta aika ajoin halukkuutta osallistua opinnäytetöiden ohjaamiseen oman tutkimusteemansa puitteissa. Tältä pohjalta laaditaan lista mahdollisiksi kakkosohjaajiksi lupautuneista jatko-opiskelijoista ja heidän tutkimusaiheistaan. Lista jaetaan gradu-seminaareissa. Lopullinen ohjaussuhteen syntyminen on loppu viimein kiinni opiskelijalta.
 - Jatko-opiskelija ei lähtökohtaisesti voi ohjata toista jatko-opiskelijaa. Keskinäiset keskustelut, toisten tukeminen ja sparraaminen, vertaistuki jne. ovat aina keskeinen osa tieteellistä toimintaa ja jatko-opiskelussa erityisen kannatettava oppimisen muoto. Loppuvaiheen jatko-opiskelija ei kuitenkaan voi toimia alkuvaiheen jatko-opiskelijan ohjaajana mutta sparraajana ja keskustelukumppanina ilman muuta.
- *Opetuksen suunnitteluun osallistuminen*
 - Jatko-opiskelijoiden osallistuminen tutkintorakenteen ja opintojaksojen suunnitteluun on toivottavaa. Tämä toteutuu yleensä laitoksen yleisten ja oppiainekohtaisten suunnittelupalaverien puitteissa. Lisäksi yksittäisiin kursseihin liittyviä ajatuksia, toiveita, omia kokemuksia ja uusia ideoita kannattaa välittää kurseista vastaaville opettajille. Niitä opettajat ottavat huomioon yleisten mahdollisuuksien ja omien kykyjensä puitteissa.
 - Ei makseta erillistä korvausta.

MITÄ JATKO-OPISKELIJOILTA ODOTETAAN KAKKOSOHJAAJINA?

Kakkosohjaaja auttaa tutkielman tekijää tilanteissa, joissa ohjattavalla on spesifejä, kakkosohjaajan erikoisalaan liittyviä kysymyksiä. Keskusteluissa ei siis tule tyytyä vain yleiseen jutusteluun tutkimuksen tai tieteellisen työn periaatteista, ellei se ole molempien osapuolten mielestä innostavaa ja älyllisesti mukavaa (eli monien yliopistolaisten elämänlaadun perustaan kuuluvaa toimintaa). Yleinenkin ohjaus on siis mahdollista, jos molemmista osapuolista siltä tuntuu. Muutoin vastuu siitä kuuluu ohjaavalle opettajalle. Jatko-opiskelijan tehtäviin kakkosohjaajana voi kuulua yleistä sparrausta, kirjallisuus- yms. vinkkien antamista, tutkimusaiheen järkevän rajauksen etsimisen tukemista, itseluottamuksen vahvistamista, epäluulon ja tuskan hetkillä kuuntelua ja kannustavia sanoja jne. Käytännöt lienevät tapauskohtaista: ehkä opiskelijalle riittää pari kirjaviitettä, ehkä myöhemmin jokin tarkentava kysymys (kyse ei aidosta kakkosohjauksesta) tai vaihtoehtoisesti opiskelija ottaa jatko-opiskelijan kakkosohjaajakseen ja ollaankin jo aidossa ohjaussuhteessa (joka myös vie aikaa ja resursseja).

YHTEENVETO

Olennaista on pitää mielessä viisi seikkaa:

- 1) Erilaiset opetustehtävät eivät voi jakautua monestakaan syystä tasaisesti ja loppu viimein kysynnän ja tarjonnan kohtaaminen kolmiossa perusopiskelija - jatko-opiskelija – aluetieteen opintokokonaisuus ratkaisee mikä milloinkin on mahdollista.
- 2) Opetus- ja ohjaushaluisten jatko-opiskelijoiden kannattaa itse olla aktiivisia ja kertoa vaikkapa professoreille halustaan osallistua opetukseen. Halu ei voi kaikissa tapauksissa kääntyä nopeasti toiminnaksi (joskus niinkin), mutta jollain aikavälillä mahdollisuuksia löytynee hyvinkin.
- 3) Lopullinen vastuu ohjauksesta kuuluu ohjausvastuussa olevalle vakio-opettajalle (kulminoituu tilanteissa, joissa ollaan eri mieltä jostain keskeisestä ratkaisusta, käytännössä hyvin harvinaisia tilanteita).
- 4) Jos kakkosohjaaminen alkaa viedä liikaa aikaa, on aina mahdollista keskustella asiasta opiskelijan kanssa ja/tai ottaa asia esille pääohjaajan kanssa (ei kovin yleistä tällainenaan).
- 5) Jatko-opiskelijan päätehtävänä on kouluttautua tutkijaksi ja oman alansa asiantuntijaksi ja pitää itse huoli siitä, että muut oppimista ja jatko-opintoja tukevat toiminnot (ml. opetus) eivät ala viedä liikaa aikaa.

Vaikka tämä paperi vaikuttaa ehkä viralliselta ja jopa turhankin muodolliselta, se on käytännössä hyvin huokoinen. Monet opetukseen liittyvät käytännön muodot jäävät auki ja keskusteluille ja sopivien muotojen etsinnälle jää yllin kyllin tilaa.